

В. Лук'яненко**ЦИФРОВА ПАМ'ЯТЬ ЯК МНЕМОНІЧНИЙ АСАМБЛЯЖ**

У статті здійснено системний аналіз цифрової пам'яті як мнемонічного асамбляжу. На основі міждисциплінарного підходу, що поєднує memory studies, медіадослідження, філософію технологій і культурологію, розглянуто трансформацію механізмів формування та функціонування колективної пам'яті в умовах цифрового середовища. Теоретичну основу дослідження становлять теорія асамбляжів М. ДеЛанда, концепції медіалізованої пам'яті, платформізації, алгоритмічної нерівності та цифрової крихкості. Запропоновано чотирирівневу модель цифрового мнемонічного асамбляжу, що охоплює матеріально-технологічний, інтерфейсний, соціально-практичний та інституційний рівні. Проаналізовано механізми алгоритмічної курації та 'алгоритмічного вибілення' пам'яті маргіналізованих спільнот, феномени цифрового тління, права на забуття та deepfake-пам'яті. Розглянуто взаємозв'язок цифрових практик із колективною травмою та трансформацію постпам'яті. Емпіричну базу становлять кейси цифрового документального активізму в Україні. Обґрунтовано значення концепції «справедливості пам'яті» як нормативного виміру регулювання цифрових архівів.

Ключові слова: цифрова пам'ять, мнемонічний асамбляж, колективна пам'ять, алгоритмічна курація, платформізація, цифрова крихкість, право на забуття, постпам'ять, deepfake-пам'ять, справедливість пам'яті.

DOI 10.34079/2518-1343-2026-16-31-111-120

Це стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

Постановка проблеми. Сучасний гуманітарний дискурс позначений радикальною трансформацією теоретичних уявлень про природу колективної пам'яті. У межах класичних підходів memory studies, сформованих у працях М. Гальббакса, П. Нора, Я. та А. Ассман, пам'ять осмислювалася як соціально зумовлена система репрезентацій минулого, що функціонує через інституціоналізовані форми – архіви, канонічні тексти, ритуали та символічні практики. Водночас цифровий поворот початку ХХІ століття спричинив зміщення теоретичного фокусу від стабільних носіїв пам'яті до процесуальних, медіалізованих і мережевих форм її існування. Розмивається межа між архівом і комунікацією, між автентичністю та сконструйованістю. Унаслідок цього пам'ять дедалі більше постає як динамічна взаємодія комеморативних, комунікативних і медіапрактик та процесів їх інтерпретації.

Проблема цифрової пам'яті є міждисциплінарною, оскільки вона стоїть на перетині memory studies, медіадосліджень, філософії технологій, культурології та етики. Саме тому її аналіз вимагає інтегративного підходу, здатного осмислити взаємодію людських і технологічних суб'єктів, матеріальних і дискурсивних практик, індивідуальних і колективних вимірів пам'ятання й забування.

Важливим є питання розуміння трансформації колективної пам'яті у цифровому середовищі. На відміну від класичних моделей, де пам'ять уявляли як відносно стабільну систему наративів і символів, сьогодні її сприймають як більш рухливу й розподілену. На те, як ми пам'ятаємо, впливають не лише інституції, а й цифрові платформи,

алгоритми та онлайн-спільноти, які беруть участь у створенні, поширенні й осмисленні матеріалів про минуле. Тому йдеться не просто про перенесення пам'яті в цифрове середовище, а про зміну умов її існування, зокрема способів організації часу, перевірки інформації та доступу до минулого.

Особливої гостроти ці процеси набувають тоді, коли цифрова пам'ять постає як культурний, правовий і політичний феномен. Запровадження «права на забуття» в європейському праві (GDPR, 2018; рішення Суду ЄС у справі Google Spain, 2014) засвідчує, що управління пам'яттю переходить у сферу нормативного регулювання.

Цифровізація пам'яті відкрила не лише нові можливості, а й «скриньку Пандори» для нових можливостей маніпулювання свідомістю людей. Завдяки ШІ та deepfake-технологіям змінювати або спотворювати минуле стало значно простіше і доступніше, про що свідчать масові підробки відео зі свідченнями, змонтовані переконливі «документальні» кадри. Через це питання довіри і відповідальності виходять за межі теорії та стають частиною повсякденної практики. Особливо гостро ці процеси проявляються під час збройних конфліктів. Зокрема, військове повномасштабне вторгнення росії в Україну (2022) показало, що цифровий простір виконує водночас протилежні функції: з одного боку є архівом воєнних злочинів, а з іншого – майданчиком для створення та поширення пропаганди, середовищем формування різних, часто полярних версій. У цьому сенсі цифрову пам'ять доцільно розглядати як мнемонічний асамбляж – динамічну взаємодію людських і технологічних елементів, що забезпечує не лише збереження, а й постійне переосмислення історичного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження цифрової пам'яті є відносно молодого, але вже надзвичайно розгалуженою галуззю гуманітарних знань. Її становлення відбувалося у декілька хвиль, кожна з яких відповідала певному технологічному та культурному контексту. Перша хвиля (приблизно 1980–2000) була пов'язана з появою перших цифрових архівів, мережі інтернет осмисленням наслідків «цифрового повороту» для архівістики, бібліотекознавства та медіадосліджень. Основні питаннями цього етапу зосереджувалися на збереженні та доступності цифрових архівів як нових сховищ культурної пам'яті. Серед ключових авторів цього етапу варто відзначити М. Діган і С. Таннера (Deegan and Tanner, 2001), які одними з перших систематично осмислили наслідки цифрового повороту для збереження культурної пам'яті та визначили стратегічні виклики цифрового архівування.

Друга хвиля (2000–2010) збіглася з бурхливим розвитком соціальних мереж, вікі-проектів і платформ обміну відеоконтентом (YouTube, Wikipedia, Facebook). У цей час у полі зору дослідників опиняються питання про роль «рядових» користувачів у формуванні колективної пам'яті, про демократизацію архівної функції та про нові форми участі аудиторії у виробництві мнемонічного контенту. Х. ван Дейк (van Dijck, 2007) у фундаментальній монографії «Mediated Memories in the Digital Age» першою системно теоретизує зв'язок між цифровими медіа та механізмами пам'яті. Е. Госкінс (Hoskins, 2004) розробляє концепцію «медіапам'яті» та досліджує роль телебачення й нових медіа у формуванні колективних уявлень про травматичні події.

Третя хвиля (2010–2020) принесла критичне переосмислення владних структур цифрового простору пам'яті. Якщо попередні хвилі були здебільшого оптимістичними щодо демократизаційного потенціалу цифрових медіа, то дослідники третьої хвилі дедалі критичніше осмислюють владні структури, що пронизують цифровий простір пам'яті. Н. Срничек (Srnicek, 2017) у «Platform Capitalism» пропонує теорію платформізації як нової форми капіталістичного накопичення. С. Нобл (Noble, 2018) у «Algorithms of Oppression» аналізує феномен «алгоритмічного вибілення», тобто систематичного витіснення з цифрового простору маргіналізованих спільнот і їхньої пам'яті.

Четверта хвиля (2020 і далі) визначається насамперед досвідом пандемії COVID-19, повномасштабним вторгненням росії в Україну та стрімким розвитком генеративного ШІ. Серед ключових тем цього етапу варто назвати цифрову документацію надзвичайних ситуацій (зокрема Mnemonic і Syrian Archive), питання про те, чия пам'ять зникає першою в цифровому просторі, та deepfake як свідчення, якому більше не можна довіряти.

В українській науці ця проблематика поки що розробляється переважно у прикладному ключі через досвід воєнної документації та медіакомунікацій. Це зрозуміло: війна не чекає на теорію. Проте системного осмислення цифрової пам'яті як окремого феномена, з власною концептуальною мовою та інструментарієм, і досі бракує. Ця стаття є спробою зробити крок у цьому напрямку.

Методологічним підґрунтям статті є теорія асамбляжів, яку репрезентують Ж. Делез і Ф. Гваттарі (1980), М. ДеЛанда (2006) та А. Рекквіц (2017, 2020). Критичний дискурс-аналіз забезпечують праці Т. ван Дейка (van Dijk T., 2007), платформні дослідження Срнічек (2017), ван Дейк і Поль (van Dijk, Poell, 2013). Концепція «постпам'яті» М. Хірш (2012), теорія культурної травми і психоаналітична теорія Ке. Карут (Caruth, 1996) визначають вимір травми та міжпоколіннєвої трансмісії, а критичні дослідження технологій С. Нобл (2018) – вимір влади і нерівності в цифрових системах.

Метою дослідження є системний аналіз цифрової пам'яті як мнемонічного асамбляжу, осмислення її онтологічного статусу та крихкості в умовах платформізації й алгоритмічної курації.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною основою дослідження цифрової пам'яті є теорія асамбляжів М. ДеЛанда, що спирається на філософські ідеї Ж. Делеза та Ф. Гваттарі, які визначають «assemblage» як поєднання гетерогенних елементів (Deleuze & Guattari, 1987). У цьому підході цифрова пам'ять постає як багаторівнева система взаємодіючих елементів, що разом формують нові властивості, відсутні в кожному з них окремо. М. ДеЛанда розвиває цю ідею та застосовує її до аналізу культурних і соціальних процесів. Асамбляжний підхід є особливо продуктивним для дослідження цифрової пам'яті, оскільки підкреслює її реляційний, процесуальний і гетерогенний характер, який не зводиться до єдиного центру. ДеЛанда передбачає розгляд цифрової пам'яті як чотирирівневої гетерогенної конфігурації. Перший, матеріально-технологічний рівень, охоплює фізичну інфраструктуру цифрової пам'яті: сервери, дата-центри, протоколи передачі даних, формати файлів, алгоритми компресії та індексування. Цей рівень є зазвичай «невидимим» для кінцевого користувача, проте він є визначальним для того, що взагалі може бути збережено, у якій формі, з якою роздільністю та як довго. Технологічна інфраструктура не є нейтральною, оскільки вибір формату (між .jpeg та .raw), алгоритму компресії (стиснення з втратами та без), платформи зберігання (власний сервер та хмарна послуга) несуть у собі певні передумови щодо якості, доступності та тривалості збереження мнемонічного контенту.

Другий, інтерфейсний рівень охоплює архітектуру платформ, дизайн взаємодії, логіку навігації, системи нотифікацій та алгоритмічні рекомендації. Саме на цьому рівні формується специфічне середовище, у якому користувач взаємодіє зі своїм і чужим минулим. Як показують Б. Якобсен і Д. Бір (Jacobsen and Beer, 2021), платформні алгоритми нав'язують певні «траєкторії пам'ятання». Це хронологічна стрічка Facebook, алгоритмічна підбірка YouTube, функція «Пам'яті» (Memories) в Instagram чи Snapchat, кожна з них конструє минуле за власною логікою, що не збігається ані з природними механізмами людської пам'яті, ані з традиційними архівними принципами. Алгоритми кількісно вимірюють, класифікують і ранжують минуле, відбираючи ті моменти, які на основі поведінкових даних з найбільшою ймовірністю викликають позитивну реакцію та

утримують увагу на платформі, тобто визначають, що «гідне нашої рефлексії» (Jacobsen and Beer, 2021, с. 46).

Третій, соціально-практичний рівень, охоплює повсякденні практики публікації, збереження, коментування та поширення мнемонічного контенту, що формують так званий «архів повсякдення» за Джоанною Гарде-Гансен, Ендрю Госкінс та Енн Рідінг (Garde-Hansen, Hoskins, Reading, 2009). Ці практики є принципово неоднорідними, оскільки поряд із навмисним архівуванням і документуванням існують і несвідомі, буденні форми виробництва мнемонічних слідів, до яких відносяться лайки, репости, геолокація, збережений у «хмарі» рецепт. Разом вони утворюють колосальний масив «цифрового підсвідомого» суспільства – «слідів» повсякденного досвіду, що зберігаються на серверах платформ і слугують матеріалом для машинного навчання та таргетованої реклами.

Четвертий, інституційний рівень охоплює корпоративні правила зберігання та видалення даних, державні регуляції (GDPR, закони про електронні архіви), діяльність організацій культурної спадщини (Europeana, Internet Archive, ЮНЕСКО), а також норми та практики академічних та медіаархівів. Цей рівень визначає «правову та нормативну рамку» цифрового мнемонічного асамбляжу, зокрема хто має право зберігати цифрову пам'ять, хто може вимагати її видалення, які процедури передбачені для вирішення конфліктів між різними інтересами (наприклад, між правом на приватність і публічним інтересом у документуванні, а також між комерційними інтересами платформ і завданнями збереження культурної спадщини). Таким чином, чотирирівнева модель ДеЛанда розгляду цифрової пам'яті дозволяє уникнути редукції цифрової пам'яті до одного виміру (технологічного, соціального чи інституційного) і натомість показує її як результат взаємодії різномірних компонентів у межах єдиного мнемонічного асамбляжу.

Залучення концепції надлишковості колективної пам'яті (Schwartz, 2016) дозволяє розширити цю модель, застосувавши її до аналізу цифрового середовища. Як зазначає Б. Шварц, колективна пам'ять не є єдиною та стабільною структурою, а існує у множинних формах і репрезентаціях, що забезпечують її відтворення та стійкість у часі (Schwartz, 2016). У цьому сенсі її можна розглядати як розподілену систему, що зберігається у різних носіях, до яких ми можемо віднести тексти, образи, ритуали, матеріальні артефакти, живі практики і саме ця надлишковість забезпечує її стабільність і стійкість до забування. Цифрові середовища радикально збільшують кількість і різноманітність таких елементів, адже кожне посилання, кожна публікація, копія файлу є потенційним елементом мнемонічного асамбляжу. Водночас ця надлишковість є оманливою, оскільки якщо всі «вузли» зберігаються на серверах однієї корпорації або залежать від єдиної технологічної інфраструктури, «розподіленість» асамбляжу залишається лише номінальною, а не фактичною. Реальна стабільність асамбляжу залежить від незалежності його «вузлів», проте в сучасному цифровому середовищі така незалежність є вкрай проблематичною.

Процес алгоритмічної курації є одним із найбільш визначальних, але водночас найменш прозорих аспектів цифрового мнемонічного асамбляжу. Як показують Р. Сміт (Smit, 2024) та Б. Якобсен і Д. Бір (Jacobsen, Beer, 2021), технологічні корпорації де-факто перетворилися на архівістів колективної пам'яті не в результаті будь-якого суспільного мандату чи демократичного рішення, а в силу масштабу своєї аудиторії та технологічних можливостей. Платформи не є нейтральними «дзеркалами» пам'яті, вони активно конструюють образи минулого через функції автоматичних нагадувань, хронологічного впорядкування та персоналізованих рекомендацій. Ці функції визначаються насамперед логікою залучення й монетизації, а не культурними чи меморіальними міркуваннями.

Феномен «алгоритмічного вибілення» (algorithmic whitewashing або algorithmic erasure), описаний С. Нобл (Noble, 2018), є одним із найбільш тривожних аспектів алгоритмічної курації пам'яті. Як підкреслює дослідниця, «Алгоритмічне пригнічення є не випадковою помилкою системи, а її структурною характеристикою, вбудованою в сам принцип функціонування вебу» («algorithmic oppression is not just a glitch in the system but, rather, is fundamental to the operating system of the web») (Noble, 2018, с. 10). Це означає, що алгоритмічні системи не лише відображають інформацію, а й активно формують її видимість, відтворюючи структурні нерівності та витісняючи окремі наративи з публічного поля. Нобл демонструє, що пошукові алгоритми, системи рекомендацій і модерація контенту систематично знижують видимість контенту, що стосується расових меншин, жінок та інших маргіналізованих груп. У контексті пам'яті це виглядає так, що пам'ять цих груп є структурно «невидимою» в цифровому просторі, оскільки їхні свідчення, документи, наративи і культурні артефакти є менш доступними, поширюваними і «пам'ятованими» порівняно з контентом домінантних груп.

У цьому контексті важливо звернутися до теорії «платформного капіталізму» Н. Срничека (Srnicek, 2017). Канадський мислитель описує сучасні технологічні платформи як нову форму накопичення капіталу і це не метафора. Їхній справжній ресурс не товар і не послуга, а дані про нас. Кожен клік, лайк, збережене фото – все це сировина, яку платформи перетворюють на гроші через рекламу, продаж доступу до аудиторії та навчання систем ШІ. Для цифрової пам'яті це має неприємні наслідки, оскільки наші спогади (і особисті, і колективні) давно стали економічним активом, а не лише культурним. Що нам показують, що «нагадують», що залишається видимим у стрічці – це визначає не культурна вага події, а її комерційна цінність для платформи тут і зараз. Пам'ять, яку ніхто не клікає, поступово зникає. Така економізація пам'яті є новим явищем, що не мало прямих аналогів у попередніх медіаепохах.

Разом із тим, поряд із економізацією цифрової пам'яті, постає інший, не менш важливий аспект її функціонування – крихкість. Залежність пам'яті від платформ, алгоритмів і технологічної інфраструктури робить її не лише керованою, а й уразливою до втрат, змін і зникнення. Цифрова крихкість є, мабуть, найбільш парадоксальним аспектом цифрового мнемонічного асамбляжу. Пастка криється у внутрішній суперечності, оскільки, з одного боку, цифрові технології надають можливість і створювати, і зберігати безліч копій матеріалів про минуле. З іншого – цифрова пам'ять залежить від технічних систем, які постійно змінюються та часто зумовлена рішеннями компаній, які керують платформами, навіть якщо рішення не оприлюднюються.

Д. Коен і Р. Россенвейг (Cohen, Rosenzweig, 2006) у ґрунтовному дослідженні «Digital History» привертають увагу до феномена «цифрове тління» (digital rot), як поступової втрати доступу до збережених цифрових матеріалів, що пов'язано із декількома причинами – старінням та зникненням платформ або зміною їх форматів, структур сайтів, видалення контенту. Такі зміни, своєї черги, пов'язане із поняттям «посилальне гниття» (link rot), коли веб-посилання перестають працювати. Дані інтернет-архівів показують, що значна частина веб-сторінок, створених у 2000-х роках, уже недоступна за своїми початковими адресами. Такі спостереження свідчать про те, що уявлення про «цифрову вічність» є ілюзією, адже багато цифрових матеріалів виявляються менш довговічними, ніж паперові. Платформна крихкість є окремим, надзвичайно актуальним виміром проблеми. Коли платформа закривається (MySpace, Google+, Vine, Yahoo Groups) або суттєво змінює свою функціональність і алгоритми, увесь контент, що зберігався на ній, виявляється або повністю втраченим, або недоступним. Цей ризик є особливо значущим для «архівів повсякдення», адже мільйони фотографій, відео, текстів і соціальних зв'язків, що зберігалися на платформах, що закрилися, назавжди зникли із цифрового простору пам'яті. На відміну від традиційних

архівів, де закриття установи зазвичай передбачає передачу матеріалів до іншої архівної установи, закриття цифрової платформи часто означає безповоротне знищення контенту, що зберігався на ній.

Правовий вимір цифрової крихкості та управління пам'яттю фокусується передусім навколо концепції «права на забуття» (right to be forgotten, або right to erasure), введеної до правового обігу рішенням Суду ЄС у справі Google Spain SL проти Agencia Española de Protección de Datos (2014) і кодифікованої у Загальному регламенті захисту даних (GDPR, 2018). Стаття 17 GDPR закріплює право фізичних осіб вимагати від операторів даних видалення своїх персональних даних за певних умов (дані більше не потрібні для цілей, для яких їх збирали; суб'єкт відкликав згоду; дані оброблялися незаконно тощо). В. Мейер-Шенберг (Mayer-Schönberger, 2009) у провокаційній книзі «Delete» стверджує, що «право на забуття» є фундаментальною умовою людської свободи і адаптивності. Автор зазначає, що суспільство, яке не може забувати, приречене на безкінечне відтворення минулих помилок і образ. Цифрові технології, що «пам'ятають» усе автоматично і безстроково, загрожують цій здатності до забуття й трансформації. Мейер-Шенберг пропонує запровадити «строки придатності» (expiry dates) для персональних даних (автоматичне видалення даних після певного терміну), що є технологічно елегантним, але юридично та практично складним рішенням.

Проблема крихкості цифрової пам'яті також тісно пов'язана з питанням її достовірності. Якщо раніше основною загрозою було зникнення або втрата даних, то сьогодні дедалі більшого значення набуває можливість їхнього штучного відтворення та модифікації. У цьому контексті особливу роль відіграє розвиток технологій штучного інтелекту. ШІ перетворює цифровий мнемонічний асамбляж якісно новим чином. Якщо на попередніх етапах розвитку цифрових технологій людина залишалася принаймні номінальним суб'єктом мнемонічних практик, навіть якщо алгоритми суттєво впливали на структуру доступу до пам'яті, то з розвитком генеративного ШІ виникає можливість повністю синтетичного «виробництва» мнемонічного контенту. Deepfake-технології дозволяють генерувати відеозаписи, фотографії та аудіозаписи, де реальні люди роблять і кажуть речі, яких вони насправді ніколи не робили і не казали. У контексті пам'яті це означає можливість фальсифікації документальних свідчень, що є одним із найбільш тривожних феноменів сучасного медіасередовища.

Поняття «постправдивого архіву» («post-truth archive») описує ситуацію, коли межа між автентичним документальним свідченням і його синтетичною симуляцією стає практично такою, що не піддається розрізненню для пересічного споживача цифрового контенту. Якщо будь-яке відео може виявитися deepfake, а будь-яка фотографія є результатом генерації, документ перестає бути достовірним. Ця технологічна проблема переходить у площину епістемологічної невизначеності, пов'язаної з «постправдою», кризою довіри до самого минулого, коли суспільство втрачає впевненість у достовірності інформації і все важчим стає визначення того, що вважати правдивим. Ситуація із порушення достовірності свідчень та документів стосується колективної травми та загострює афективні наслідки. У таких випадках пам'ять виконує функцію не лише збереження досвіду, а також його передавання і, найголовніше, осмислення. Взаємозв'язок між цифровою пам'яттю та травмою є одним із надзвичайно важливих аспектів аналізу. Дослідниця К. Карут (Caruth, 1996) запропонувала теорію травми як «незакінченого досвіду», що не піддається нормальній інтеграції у психічну структуру суб'єкта і повертається у формі «повторення», нав'язливих образів, флешбеків, сновидінь. Ця теорія набуває нового виміру в ситуації, коли цифрові платформи буквально «нав'язують» людині повернення до травматичних спогадів. Так функція «Memories» може показати фотографію з людиною, що померла або пішла; алгоритмічна стрічка може «нагадати» про день катастрофи, теракту або воєнного злочину.

Важливого значення сьогодні набуває поняття «постпам'яті», введене М. Хірш (Hirsch, 2012) для опису специфічного стосунку другого покоління до травматичного досвіду Голокосту. Воно є ключовим для аналізу цифрових форм міжпоколіннєвої трансмісії травматичного минулого. Хірш підкреслює, що постпам'ять – це не просто «пам'ять про чужий досвід», а могутній емоційний і культурний зв'язок із подіями, яких людина сама не пережила, але які формують її ідентичність і відношення до світу. У цифровому середовищі ця логіка суттєво змінюється, оскільки постпам'ять більше не обмежується лише сімейними цінностями у вигляді наративів або світлин. У сучасному світі люди все більше взаємодіють із травматичним минулим завдячуючи різноманітним медіаконтентам (меморіальні Instagram-акаунти, документальні YouTube, TikTok-відео, etc.), які стирають межу між безпосереднім та опосередкованим досвідом.

Одним із прикладів формування такої пам'яті стали події повномасштабного вторгнення росії в Україну (2022), які створюються не лише завдячуючи офіційним інституціям, а й у цифровому просторі, де самі люди документують пережите і водночас намагаються його осмислити. Для таких людей цей досвід є безпосереднім, але для більшості він одразу стає опосередкованим, таким, що переживається через чужий біль свідчень, зображень світлин чи розповідей. У результаті досвід, що для одних є безпосереднім, для інших майже одразу набуває форми постпам'яті. Цифровий документальний активізм в умовах цієї війни є унікальним випадком для аналізу децентралізованого, «знизу-вгору» організованого мнемонічного асамбляжу. Особливістю цього кейсу є те, що документування воєнних злочинів і фіксація воєнних подій здійснюється переважно не спеціалізованими архівними установами, а мільйонами «рядових» громадян у режимі реального часу за допомогою смартфонів, дронів, камер спостереження і цифрових пристроїв. Це явище можна описати як радикальну демократизацію документальної функції, що є безпрецедентною в історії воєнних конфліктів. До цього децентралізованого асамбляжу належать різні учасники та ініціативи. Серед них варто назвати наступні: організацію Mnemonic (зокрема проєкти Syrian Archive і Ukrainian Archive), яка займається збереженням і перевіркою відкритого цифрового контенту про воєнні злочини; Архів Українського інституту національної пам'яті; численні неформальні ініціативи з архівування матеріалів із соціальних мереж за допомогою таких інструментів, як Wayback Machine та Archive.today; а також журналісти-розслідувачі (Bellingcat, The Insider), які здійснюють перевірку та геолокацію відеоматеріалів. Разом із тим цей кейс яскраво ілюструє парадокс надмірності і крихкості цифрового асамбляжу. З одного боку, обсяги задокументованого матеріалу є безпрецедентними, оскільки жодна попередня війна не фіксувалася з такою деталізацією і в такому масштабі. З іншого боку, значна частина цього матеріалу регулярно видаляється платформами як такий, що «порушує правила спільноти». Це відеозаписи із зображенням жертв чи зруйнованих об'єктів, що є безцінними доказами воєнних злочинів, які автоматично видаляються алгоритмами модерації, розробленими для боротьби з насильницьким контентом. Відтак, така ситуація оголила реальну колізію, яка не має простого рішення, оскільки захист від болю і збереження правди тут прямо суперечать одне одному.

Це підводить до питання, яке виходить за межі технічних рішень і пов'язане з етичним виміром цифрового мнемонічного асамбляжу, а саме – необхідністю осмислення концепції «справедливості пам'яті» (memory justice). Мова йде про можливість рівного доступу користувачів до архівів, захист від спотворення чи видалення мнемонічних ресурсів, визнання різних спільнот на збереження власної пам'яті.

Виникає риторичне питання – чия пам'ять залишається видимою у цифровому просторі. Голоси маргіналізованих спільнот системно витісняються алгоритмами

модерації, які відтворюють наявні нерівності та не є нейтральними за визначенням, оскільки можуть створювати соціокультурні, політичні, мовні, емоційні упередження. При цьому чинне законодавство майже не враховує такого виміру. Так, наприклад, GDPR завжди «стоїть» на захисті персональних даних користувачів, але майже не враховує питання колективної пам'яті. Інші міжнародні документи також лише частково охоплюють цю сферу. Усе свідчить про необхідність регулювання цифрової пам'яті. Окремою проблемою є етика використання ІІІ. Якщо традиційна архівна етика стосувалася взаємодії між людиною, документом і спільнотою, то сьогодні постають питання про роль ІІІ у визначенні автентичності, межі його втручання та відповідальність за можливі помилки і маніпуляції пам'яттю.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу окреслити основні риси цифрової пам'яті як мнемонічного асамбляжу. Цифровізація пам'яті є не лише технічним переходом до нових носіїв, а глибокою трансформацією її природи. Змінюються способи організації часу, перевірки інформації, розподілу влади та роль суб'єкта. Цифрова пам'ять постає як інший спосіб взаємодії суспільства з минулим. Теорія асамбляжів ДеЛанда є надзвичайно продуктивним теоретичним інструментом для осмислення цифрової пам'яті, оскільки вона дозволяє описати її гетерогенний, реляційний і процесуальний характер без редукації до жодного єдиного «суб'єкта» або «механізму». Чотирирівнева модель цифрового мнемонічного асамбляжу (матеріально-технологічний, інтерфейсний, соціально-практичний та інституційний рівні) є аналітичним інструментом, що дозволяє системно описати взаємодію різноманітних компонентів у процесах конститування цифрової пам'яті. Важливими аспектами сучасної цифрової пам'яті є платформізація, алгоритмічна курація та структурна крихкість, які зосереджують над нею контроль влади, що потребує критичного осмислення. Надані приклади показують, що цифровий мнемонічний асамбляж може набувати різних форм і виникає на перетині сучасних технологій, соціальних процесів та діяльності різноманітних інституцій. Водночас постають питання довіри до наданих джерел, відповідальності за представлений контент і справедливості у представленні минулого. Розвиток генеративного ІІІ лише загострює ці проблеми, відкриваючи широкі можливості до маніпулювання пам'яттю під час створення синтетичних контентів, що, своєю чергою, поступово змінює самі основи колективної пам'яті. Саме тому важливим стає питання справедливості пам'яті, яке привертає увагу до етичних та соціокультурних наслідків. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на впливі алгоритмів на формування пам'яті, ролі цифрового активізму, механізмах цифрового забуття та етичних межах використання штучного інтелекту.

Бібліографічний список

- Caruth, C., 1996. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Cohen, D. J. and Rosenzweig, R., 2006. *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Deegan, M. and Tanner, S., 2001. *Digital Futures: Strategies for the Information Age*. London: Library Association Publishing.
- DeLanda, M., 2006. *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity*. London and New York: Continuum.
- Deleuze, G. and Guattari, F., 1987. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dijck, J. Van, 2007. *Mediated Memories in the Digital Age*. Stanford: Stanford University Press.

- Dijck, J. van and Poell, T., 2013. 'Understanding Social Media Logic', *Media and Communication*, 1(1), pp. 2–14.
- Garde-Hansen, J., Hoskins, A. and Reading, A. (eds.), 2009. *Save As... Digital Memories*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hirsch, M., 2012. *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*. New York: Columbia University Press.
- Hoskins, A., 2001. 'Mediated War: The Journalism of Trauma', in Bromley, M. (ed.) *No News is Bad News*. Harlow: Pearson Education, pp. 118–139.
- Hoskins, A., 2004. *Televising War: From Vietnam to Iraq*. London: Continuum.
- Jacobsen, B. and Beer, D., 2021. *Social Media and the Automatic Production of Memory: Classification, Ranking and the Sorting of the Past*. Bristol: Bristol University Press.
- Mayer-Schönberger, V., 2009. *Delete: The Virtue of Forgetting in the Digital Age*. Princeton: Princeton University Press.
- Noble, S. U., 2018. *Algorithms of Oppression: How Search Engines Reinforce Racism*. New York: New York University Press.
- Reckwitz, A., 2017. *Die Gesellschaft der Singularitäten: Zum Strukturwandel der Moderne*. Berlin: Suhrkamp.
- Reckwitz, A., 2020. *Das Ende der Illusionen. Politik, Ökonomie und Kultur in der Spätmoderne*. Berlin: Suhrkamp.
- Schwartz, B., 2016. 'Rethinking the concept of collective memory', in Tota, A. L. and Hagen, T. (eds.) *Routledge International Handbook of Memory Studies*. London and New York: Routledge, pp. 9–21.
- Smit, R., 2024. 'Memory and Platformization', in Erll, A., Knittel, S. and Wüstenberg, J. (eds.) *Dynamics, Mediation, Mobilization: Doing Memory Studies with Ann Rigney*. Berlin: De Gruyter, pp. 123–127.
- Srnicek, N., 2017. *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- UNESCO, 2003. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO.
- USC Shoah Foundation, no date. *Dimensions in Testimony*. Available at: <https://sfi.usc.edu/dit> (Accessed: 27 October 2023).
- Дата першого надходження статті: 23.02.2026 р.
- Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026 р.
- Дата публікації: 29.04.2026 р.

V. Lukianenko

DIGITAL MEMORY AS A MNEMONIC ASSEMBLAGE

The article presents a systematic analysis of digital memory as a mnemonic assemblage, understood as a dynamic, multi-level configuration of heterogeneous elements whose interaction produces properties irreducible to any single component. Drawing on an interdisciplinary approach that integrates memory studies, media studies, philosophy of technology, and cultural studies, the article examines the transformation of collective memory in the context of the digital turn. The theoretical framework combines assemblage theory (Deleuze and Guattari, 1987; DeLanda, 2006; Reckwitz, 2017, 2020), the concept of mediated memory (van Dijck, 2007), platform capitalism (Srnicek, 2017), and research on algorithmic inequality (Noble, 2018), digital labour (Jacobsen and Beer, 2021), and digital fragility (Cohen and Rosenzweig, 2006; Mayer-Schönberger, 2009).

A four-level conceptual model of the digital mnemonic assemblage is proposed, comprising material-technological, interface, socio-practical, and institutional levels. The

material-technological level encompasses the physical infrastructure that determines what can be stored and in what form. The interface level, including platform architecture, notification systems, and algorithmic recommendations, shapes specific 'trajectories of remembering' oriented toward user engagement rather than cultural or memorial values. The socio-practical level refers to everyday mnemonic practices that constitute an 'archive of the everyday'. The institutional level defines the legal and normative framework governing digital memory.

The article analyses mechanisms of algorithmic curation and 'algorithmic whitewashing' of the memory of marginalised communities (Noble, 2018), as well as the paradox of redundancy and fragility in digital archives, the phenomenon of digital rot, and the legal dimension of the 'right to be forgotten' (GDPR, 2018). It also examines the role of generative artificial intelligence and deepfake technologies in the emergence of a 'post-truth archive'. The relationship between digital memory and collective trauma is explored through the concepts of postmemory (Hirsch, 2012) and trauma theory (Caruth, 1996).

The empirical analysis is based on two case studies: the 'Dimensions in Testimony' project of the USC Shoah Foundation and practices of digital documentary activism in wartime Ukraine (2022–present). The article argues for the concept of 'memory justice' as a normative principle for regulating digital archives and outlines directions for future research, including algorithmic auditing, postcolonial dimensions of digital forgetting, and the ethics of artificial intelligence in memorial culture.

Keywords: digital memory, mnemonic assemblage, collective memory, algorithmic curation, platformisation, digital fragility, right to be forgotten, postmemory, deepfake memory, memory justice.